

MENS EN WERELD

Mens en meute

Ongeveer een half jaar geleden ben ik voor het eerst van m'n leven naar een persconferentie geweest en ik vond het helemaal niet leuk. 't Was uitgerekend een van de weinige gloeiend hete dagen, die de zomer ons deze keer heeft opgeleverd en daar stonden we te wachten in een hal, hangend tegen pilaren, puffend en blazend. Om me heen mopperde „De Pers” en, zoals me onlangs in de loop van het gesprek met Mw. Singer duidelijk werd, echt niet helemaal ten onrechte:

„Je moet niet vergeten,” zei ze, „de journalisten komen er voor hun werk en niet uit belangstelling voor het onderwerp. Natuurlijk moet je ze niet van te voren lang laten wachten, maar ook de persconferentie zelf vergt een bepaalde techniek: je moet het om te beginnen nooit te lang maken en vooral geen grote toespraken houden, want ze vragen feiten en geen theorieën, daar hebben ze niets aan. 't Is er tenslotte ook niet om begonnen ze tot je standpunt over te halen, maar om begrip te kweken en dat kun je eigenlijk toch alleen maar bereiken door overvloedig feitenmateriaal te verstrekken en de mensen open en eerlijk voor te lichten. En het is erg plezierig: er is een kennelijke ommekeer in waardering voor het H.V. Het komt tenminste heel zelden meer voor, dat er ongunstig over ons geschreven wordt.”

„Spreekt u veel voor het Verbond?” vroeg ik. „Nou,” zei ze, „ik heb wel tamelijk veel aanvragen gekregen, maar ik kan ze niet allemaal aannemen. Ik vind het wel verschrikkelijk leuk werk, spreken, je beleeft haast altijd iets gek. Soms is mijn gehoor zo op leeftijd, dat er midden onder m'n speech een paar indommelen! Maar ik vind het voor mijn man zo ongezellig als hij 's zondagsmorgens alleen thuis moet blijven en met avondlezingen ben je vaak zo ontzettend laat weer terug. Ik kan trouwens ook slecht tegen avondwerk. Daarom houd ik het maar het liefst op één lezing per maand.

Verder ben ik dan nog verbonden aan Het Parool, waar alles wat er maar binnenkomt over het humanisme met een grote zwaai op mijn tafel wordt geschoven, tot mijn eigen humanistische documentatie toe!

Die documentatie-dienst, daar heb ik wel een beetje m'n hart aan verpand.”

Ik herinnerde me al die gestencilde vellen in blauwe omslag en vroeg bezorgd: „Is dat niet ontzettend veel werk?”

„Och nee,” zei ze, „dat valt wel mee, ofschoon mijn man zegt, dat er toch altijd veel meer tijd in gaat zitten dan ik zelf denk!”

Nu, dat neem ik onmiddellijk aan. Mannen hebben wel eens gelijk, een enkele keer...

Op weinig plaatsen in onze samenleving krijgt de tegenstelling tussen individu en massa zo duidelijk en zo veelvuldig gestalte als in de rechtszaal. Wel bijzonder navrant blijkt dit wanneer het een proces betreft waarbij de massa zich, gedreven door haar primitiefste driften en zeker van haar recht op wraak, triomfantelijk op de publieke tribune stort. Daar zullen haar wraakgevoelens worden bevredigd. Wee degene, in casu de officier van justitie, die met zijn eis beneden de door haar gestelde maat blijft. Daarom staat de massa niet alleen roerloos, afwachting, maar is zij in die roerloosheid waakzaam, klaar om toe te springen wanneer zij niet aan haar trekken komt. De gang van het proces ontgaat haar voor een groot deel. Haar plaats in de rechtszaal is ongunstig. Bij het verhoor ontgaat haar veel van vraag en antwoord. Voor zover er motieven naar voren komen bereiken die haar niet of verminkt. Dat hindert haar allerminst, want haar ongebreidelde fantasie stelt haar ruimschoots in staat aan te vullen wat verloren gaat. Het verhoor is trouwens voor de massa niet meer dan een tijdrovend voorspel. De zakelijke vragen van de president van de rechtbank, de zachte onverstanebare antwoorden van de verdachte bevredigen nauwelijks de zucht naar sensatie die mede de massa naar de rechtszaal heeft gedreven. Ook het verhoor van de politiegetuigen en van de anatoom-patholoog, sprekend in onbegrijpelijke medische termen, draagt hier niet toe bij. Het verhoor van de psychiater geschiedt met gesloten deuren. Dat is een hinderlijke onderbreking maar het voert de spanning naar het requisitoir op. Voor de massa is bovendien de verklaring van een psychiater in een geval als dit waar het een man betreft verdacht van moord op een achtjarige jongen, nauwelijks ter zake doende.

De spanning is dreigend wanneer de president van de rechtbank zegt: „Dan is nu het woord aan de officier van justitie voor het houden van zijn requisitoir.” De massa gaat er voor zitten. Het is alsof zij vergelding uitademt en alleen dat zal inademen wat daarmee in overeenstemming is.

De officier bouwt aan de hand van de feiten het juridisch bewijs van de ten laste gelegde moord op. Daarna staat hij uitvoerig stil bij de persoon van de verdachte. De massa vertoont tekenen van ongeduld. Als de officier aanvoert dat het hier gaat om een man „nauwelijks toerekeningsvatbaar, haast ontoerekeningsvatbaar”, zijn er vrouwen die verachtelijk snuiven. Tot tenslotte de eis wordt uitgesproken: vijftien jaar gevangenisstraf en terbeschikkingstelling van de regering. Dan gebeuren er twee dingen: de massa applaudisseert en gaat gedeeltelijk heen. Beide handelingen, de tweede haast nog meer

dan de eerste, maken haar van massa tot meute. In die paar seconden die het applaus heeft kunnen duren, heeft de meute zich op haar prooi geworpen en die verslonden. Als het „waarom” van de daad bij monde van de verdediger naar voren wordt gebracht druipet de meute af. De daad is gewroken. Dit weggaan demonstreert duidelijker dan wat ook de verachting van de mens voor zijn medemens.

Wij schreven over een navrante tegenstelling tussen mens en massa. Wij voelden het daarom al zo navrant omdat de mens die voor zijn rechters staat uit deze zelfde massa is voortgekomen. Hij is als mens niet alleen een unicum, hij is mede gevormd door zijn relatie met de gemeenschap waarin hij heeft geleefd, hij is door deze gemeenschap voortgebracht. Zijn ouders, zijn familie, zijn werkgever maken er deel van uit en tot het volbrengen van zijn afschuwelijke daad heeft men hem aanvaard zoals hij was. Hij had goede en slechte eigenschappen – als ieder ander. Hij was in zijn relatie tot zijn medemensen wat vreemd en afzijdig, maar dat zijn er meer. Hij was een kundige kapper en genoot het vertrouwen van zijn werkgever en zijn klanten. Hij mocht wat wonderlijk zijn, wat vereenzaamd, maar dat is geen reden tot bezorgdheid, laat staan tot nadere bemoeienis. Tot hij zich plotseling schuldig maakt aan een daad zo afschuwelijk dat men eigenlijk niet moet proberen die te omschrijven. Daarmee heeft de man met één slag bij de massa afgedaan. Hij moet worden afgemaakt – in welke vorm ook – en hij moet voorgoed uit de gemeenschap worden verwijderd.

De kern van de daad, het „waarom” interesseert de meute niet meer. Bij de kern stilstaan zou haar tot denken dwingen en denken zou haar tot twijfel kunnen voeren. Het niet willen weten van het „waarom” zou haar zekerheid kunnen ondermijnen, zou het recht zich beleefd te voelen kunnen aantasten. Het stilstaan bij de angsten van de moordenaar, zijn verwarde en tegenstrijdige gevoelens van genegenheid, lust en haat zou haar kunnen voeren naar onvermoede afgronden in eigen leven. Daarom ontvlucht zij het „waarom” en verlaat de rechtszaal. Voor zover zij het pleidooi van de raadsman aanhoort is dit om na afloop met des te meer overtuiging haar wraakgevoelens te rechtvaardigen. Want „hij heeft het toch ook maar niet goed kunnen praten”.

Nee, dat heeft hij niet. Hij heeft het niet gewild en het is ook zijn taak niet. Maar het ontmoedigende voor degene die beroepshalve dagelijks in de rechtszaal vertoeft, is te moeten vaststellen dat diezelfde massa aan de lippen van de verdediger hangt wanneer een van hen een misdrijf heeft begaan dat zij kunnen begrijpen. Dan zullen naaste familieleden, vrienden

(Vervolg op pagina 3)

Mw. Mr. H. Singer-Dekker

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
16e jaargang no. 22 – 18 november 1961

Kritisch allerlei

Voor de Christelijke Onderofficierenvereniging heeft de heer C. Holtrop een lezing gehouden over „Het humanisme in de krijgsmacht”. Nu hebben wij tot op heden nog weinig van humanistische denkbeelden bij onze krijgsmacht gemerkt, maar uit het verslagje in de Barneveldse Courant blijkt, dat de heer Holtrop het daarover ook niet heeft willen hebben, maar

„in zijn causerie wees de heer Holtrop op de belangrijkheid van de geestelijke verzorging van onze militairen. Daarom zijn de rooms-katholieken en met name de humanisten zeer actief op dit front. De humanistische geestelijke verzorging schetste spreker als een toenemend geestelijk gevaar voor onze jongens in militaire dienst. Hun propaganda is doelgericht en effectief.”

Wij nemen nu maar aan, dat de christelijke pers geen woorden voor zijn verontwaardiging zou kunnen vinden, als wij ergens poneerden, dat de protestantse geestelijke verzorging een toenemend geestelijk gevaar voor „onze jongens” zou betekenen. Toch is er meer reden om dat laatste aan te nemen dan wat de heer Holtrop zegt. Niet alleen wordt er niemand gedwongen aan humanistische geestelijke verzorging deel te nemen, integendeel, het wordt hem zo moeilijk mogelijk gemaakt. Maar bovendien vrezen wij het ergste, als geestelijke verzorging van protestantse zijde bedreven wordt door mensen die zo duidelijk blijken het onderscheid tussen dat werk en onverscholden propaganda niet te kennen.

Wij hebben niet de gewoonte te reageren op anonieme brieven, maar willen daar voor dit keer een uitzondering op maken, omdat „humanist” uit Groningen gerechtvaardigde kritiek heeft op het feit dat wij in Kritisch allerlei van 7 oktober wel vermeldde, dat 5 PvdA-, 2 CPN-leden, 1 VVD- en 1 PSP-lid van de Groningse gemeenteraad vóór een motie stemden van de PSP, die de integriteit van het openbaar onderwijs trachtte te verdedigen, maar verzuimden te vermelden, dat er onder de 26 tegenstemmers ook PvdA- en VVD-leden waren. Wij maken dat verzuim alsnog goed, omdat anders inderdaad de onjuiste indruk kan worden gewekt, dat alleen de confessionele fracties het niet zo nauw namen. Men leze ons stukje er nog maar eens op na.

Ietwat merkwaardig vinden wij echter het verzoek van onze brievenschrijver

„verder in uw blad toch niet al te anti-communistisch te schrijven. U heeft onder uw leden een groot aantal niet per se anti-communisten en die ergeren zich aan die nare hetze. Wij behoren toch verdraagzaam te zijn!”

Uw redacteur behoort tot de mensen die weliswaar overwegende bezwaren hebben tegen het soort communisme dat in Oost-Europa wordt bedreven, maar die daarom nog niet per se alles afkeuren wat er uit het oosten komt. Hij is er zich dan ook in het geheel niet van bewust ooit aan „die nare hetze” te hebben deelgenomen, die hij van anderen juist afkeurt. Dat neemt echter niet weg, dat hij zich het recht voorbehoudt protest aan te tekenen tegen al die uitingen van „het” communisme die in lijnrechte strijd zijn met humanistische of zelfs maar humane idealen. Dat heeft niets, of althans weinig, met politiek te maken, maar alles met menselijkheid.

Als wij dan ook protesteren tegen de onmenselijkheid van de Russische atoomproeven, wil dat beslist niet zeggen, dat wij die van de Verenigde Staten en Frankrijk zouden willen goedpraten. Vooral die laatste drukken ons zwaar. Zij waren echter op het moment waarop wij schreven, niet aan de orde. Aan de orde was alleen het misdadige eenzijdige verbreken van het moratorium ter zake door de Sovjet-Unie. Ons nageslacht zou het ons verwijten, als wij daar niet tenminste met al de kracht die in ons is protest tegen aantekenen; dat heeft niets met een anti-communistische hetze te maken.

De politieke opvattingen van uw redacteur doen in een rubriek als deze uiteraard niet ter zake, omdat hij de zaken van een levensbeschouwelijk standpunt tracht te belichten. Het werkte dan ook wel enigszins op ons gevoel voor humor, dat wij met gelijke post van een andere lezer, een humanist en B.B.'er uit Oss, de opmerking te incasseren kregen, dat wij met onze opmerkingen over de B.B.-voorlichting „communisten, P.S.P.'ers en Derde-weg-filosofen” in de kaart zouden hebben gespeeld!

Deze laatste abonnee schreef ons een brief van maar liefst zeven kantjes, die wij om die reden natuurlijk niet in zijn geheel kunnen opnemen, maar waaruit wij toch graag enige argumenten onder de aandacht van onze lezers brengen. Hij richt zich tegen de kritiekasters van de B.B., die hij verwijt de werkzaamheden van deze organisatie slechts te bemoeilijken zonder daar iets positiefs tegenover te stellen. Onze kritiek op de recente voorlichting, die naar ons oordeel de illusie wekt dat het met zo'n atoomoorlog nog wel mee zal lopen, is volgens onze brievenschrijver een drogreden, die vergelijkbaar is met het pleiten tegen het Rode Kruis, omdat dat de oorlog aanvaardbaar zou maken en de illusie wekken, dat men een slag-

veld kan overleven, en dus in feite zou meehelpen ons rijp te maken voor een oorlog. Wij zouden, alweer volgens onze abonnee, de houding van een groot deel van het Nederlandse publiek stimuleren, met name van hen die overal argumenten aan trachten te ontleunen zich „met goed fatsoen” te „drukken”, en hij protesteert tegen de suggestie, dat de B.B. slechts zou bestaan uit „een stel halfgare lieden, die er genoeg in schepden met brandslangen en zwachtels rond te sjouwen”, en verwijt ons onvoldoende kennis van zaken. De geponeerde mening, dat de B.B.-voorlichting irreëel zou zijn, weersprekt onze brievenschrijver door te wijzen op interne voorlichting aan B.B.'ers, waarin de verschrikking van een A-bomexplosie wel degelijk tot in details wordt beschreven. Hij noemt het integendeel een illusie te menen, „dat men een A-bomexplosie kan tegenhouden door een B.B. af te kraken. Maar weest u gerust, wie zich daarover ook illusies maakt, de B.B.'ers in elk geval niet, want juist zij worden met hun neus op de verschrikkingen gedrukt, waar anderen niets van willen weten.”

De B.B.-voorlichting is gericht op hen die niet te dicht in de buurt van een eventuele explosie wonen, omdat zij inderdaad met eenvoudige middelen voldoende kunnen doen om te beslissen over leven of dood. Onze brievenschrijver noemt dan het voorbeeld van een kernexplosie boven Londen, in welk geval de voorlichting ons zal kunnen beschermen vooral tegen het radio-actieve stof, dat ongeneeslijke stralingsziekte tot gevolg heeft.

Hoewel wij met een zo korte weergave natuurlijk niet volledig recht kunnen doen wedervaren aan de argumenten van onze opponent, meenden wij er toch goed aan te doen althans de voor-

naamste aan onze lezers voor te leggen. Wij willen daarbij aantekenen, dat ook wij van mening zijn, dat er door ons zeker voorzorgsmaatregelen genomen dienen te worden voor het geval er kernexplosies zouden plaatsvinden op betrekkelijk kleine schaal en op redelijke afstand. Uit dien hoofde is het fulmineren tegen alle B.B.-activiteiten dan ook onjuist en het soort struisvogelpolitiek waartegen ook onze Osse lezer bezwaar maakt. Dat neemt echter niet weg, dat er in de voorlichting die huis aan huis is verspreid zoveel irreële zaken staan (men leze er ons artikeltje maar op na), dat wij die op zijn zachtst gezegd vreemd vinden van een organisatie die zichzelf zo zeer au sérieux neemt als onze brievenschrijver zegt. Het is mogelijk, dat de interne voorlichting aan B.B.'ers in het algemeen wel reëler is, maar men moet ons niet verwijten daar geen kennis van te hebben genomen. Wij mogen in dit verband overigens wijzen op een hoorspelletje van de heer Keuls, dat als interne voorlichting vorig jaar nog werd gebruikt, en waarvan wij het irrealisme vorig jaar al aantoonde. Bovendien kunnen wij niet nalaten te wijzen op het voorbeeld van een vriend van ons, die voor de Delftse B.B. werd opgeleid. Hij kreeg op een van de eerste trainingsavonden te horen dat, als er een atoombom boven het militaire vliegveld Ypenburg ontplofte, er voor de B.B. in Delft heel wat te doen zou zijn. Wie weet dat Ypenburg nagenoeg tegen Delft aangebouwd ligt, haalt dan toch wel even de schouders op. Laten wij echter hopen, dat het in Oss beter is, en laten wij de discussie besluiten met het uitspreken van de hoop, dat de geest die onze brievenschrijver bezielt, spoedig in alle geledingen van de B.B. mag rondwaren. Dan zouden wij inderdaad iets, en zelfs veel, aan die organisatie kunnen hebben.

De verloofden

*Hopeloos van verlangen
en tot de rand gevuld,
als een glas in je handen wacht ik
tot jij mij drinken zult.*

*Als ik schreien kon zou ik schreien
om dit trillende wachten en
om de kilte van je handen
waarin ik vernederd ben.*

*Als ik schreien kon zou ik schreien
om mijn warme bloedrode wijn:
hef mij naar je lippen,
ik wil gedronken zijn.*

*Hopeloos van verlangen
en tot de rand gevuld,
als een glas in je handen wacht ik,
brekend haast van geduld.*

Uit: Michel van der Plas – Edelman- Bedelman/Gedichten 1945-1955. 's-Gravenhage, 1960. Uitgeverij A. A. M. Stols/J.-P. Barth.

Het congres van Humanitas

De Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijk Werk *Humanitas* heeft op 21 en 22 oktober 1961 in het R.A.I.-gebouw te Amsterdam haar tweejaarlijks congres gehouden. Zoals gebruikelijk werd de eerste congresdag geheel gewijd aan de behandeling van organisatorische problemen en het bestuursbeleid. Ernstig bleken deze problemen niet te zijn, alleen de nodige bezetting van plaatsen in het Hoofdbestuur beoefde aanvankelijk een sprankelende noot in het geheel te worden door een tekort aan bestuursplaatsen. Het draaide niet op een stemming uit, omdat ook hier de vrijwilligheid – zij het dan nu het zich vrijwillig terugtrekken – het gedrang rond de vrijgekomen bestuurszetels voorkwam. De vrijwilligheid heeft de tweede congresdag in het brandpunt van de belangstelling gestaan. Die dag begon met een paar verfstreken op het schilderij van de verhouding tussen beroepskracht en vrijwilligers op het terrein van het maatschappelijk werk.

Prof. dr. R. F. Beerling besprak het probleem van de sociale apathie voor zover deze blijkt bij het vinden van mensen die willen meewerken aan de oplossing van maatschappelijke problemen, die zich willen inzetten voor de ander en dus in wezen ook voor zichzelf. In zijn consequenties klonk in het betoog van prof. Beerling een vorm van cultuurpessimisme door, toen hij de achteruitgang van het maatschappelijk élan in verband bracht met de stelling dat de mens er maar weinig weet van heeft hoe antropomorf, hoe sociaal hij in wezen is; hoe hij voor zijn eigen mens-zijn afhankelijk is van de ander, zijn mede-mens.

Het 19e eeuwse individualisme heeft afgedaan. Toen stelde men de vraag hoe de mensen er toe kwamen om met elkaar sociale relaties aan te gaan. Nu beseft men, dat de begrippen individu en gemeenschap abstracties zijn, dat het begrippen zijn welke men slechts kan hanteren buiten en afgedacht van de werkelijkheid. Die werkelijkheid immers is, dat de mens wordt geboren binnen een netwerk van maatschappelijke realiteiten. Wij bestaan met elkaar en door elkaar en de disharmonie van de niet-aanpassing speelt zich af in de randgebieden van het mens-zijn. De concrete maatschappelijke dramatiek doet zich voor aan de grenspalen.

Nu lijkt het, dat er minder bereidheid bestaat om een rol op zich te nemen bij deze grenspalen. Maar wij dienen terzake voorzichtig te zijn, omdat hier nog zo weinig over vast staat. Ondanks alle ideologische verschillen vertonen de oosterse en westerse wereld dezelfde trekken van de „funktionsteilige Groszgesellschaft” met een dominerende rol van apparaten en organisaties. De daarbij gevoelde maatschappelijke pressie is geenszins een druk van de cultuurnormen, maar een druk van de technische apparaten in een gigantische superstructuur. Het gevolg is, dat voor de mens de werkelijke werkelijkheid onbereikbaar is geworden, ondoorzichtiger, met een ideologische „fall out”. De zelfstandige actievelen zijn goeddeels verdwenen en bureaucratisch-functioneel opgedeeld.

Werkte men in de 18e eeuw met traktaatjes, in de 20e eeuw denkt men alleen in beroepen. De human relations zijn voor het eerst een object van gespecialiseerde studie geworden. Het spontane maatschappelijk werk ziet men als min of meer uit de tijd, waarvan men afscheid moet nemen. In de plaats van vrijwel alles, waarvoor vroeger een beroep op vrijwillige enkelingen werd gedaan, zijn functionele instanties gekomen. Zo gezien kan men stellen dat het spontane maatschappelijk werk onderhevig is aan een sociologisch bepaald uitstervings-

proces. De daaraan ten grondslag liggende mentaliteit kan niet los worden gezien van het maatschappelijk bestel. Het maatschappelijk bestel immers lokt bepaalde gedragspatronen uit.

Geen vat meer

De dimensies en implicaties ontsnappen aan de beoordelingsmogelijkheden van het individu, met het gevolg dat het individu wordt overmand door het besef geen vat meer te hebben op het wel en wee van de samenleving. De mens krijgt het gevoel overgeleverd te zijn aan het ongrijpbare, met gevolg, dat hij wegzinkt in apathie, het „carpe diem” als leefregel gaat gelden en de consumenten-passiviteit de overhand krijgt. De mens gaat rechter dan het dier, maar krommer dan zijn maatstaf. Duidelijk blijkt het ontbreken van ascetische idealen, die er vroeger wel waren. Niettegenstaande de grote woningnood wordt driemaal zoveel uitgegeven aan alcohol dan aan stedbouw. Nederland versnoept meer dan het aan woningbouw uitgeeft. Alle daarin verscholen cynisme ten spijt, klinkt de uitspraak, dat de Nederlander bezig is om met zijn eigen tanden zijn graf te graven, als een niet te miskennen waarschuwing. Als we het onderscheid tussen de massa en de élite vandaag moeten omschrijven, dan zouden we kunnen zeggen, dat de massa wordt gevormd door degenen, die bezeten zijn door de drang om meer te willen bezitten en dat de élite wordt gevormd door degenen, die nog niet hebben verleerd zich te oefenen in zelftucht en zelfdiscipline. Met Gabriël Marcel kunnen we stellen, dat de wereld van mensen, die geen andere categorie erkennen dan die van het hebben, een wereld van verraders is.

Een verklaring van de signaleerde omstandigheid dat het vrijwillige maatschappelijk werk in het gedrang is gekomen en dus discutabel is geworden ligt in de functioneel sterk doorgerationaliseerde samenleving, die weinig ruimte laat voor het vrijwilligers-initiatief. De gecompliceerdheid en ondoorzichtigheid van de superstructuren, de overmacht der objectiviteiten doen de opvatting post vatten dat de dingen vanzelf wel terecht komen. En de hand over hand toenemende neiging om zich over te geven aan het „pluk de dag” ligt in de apocalyptische achtergrond van een totale bestaansangst. Dit

Slot van pagina 1

en burenbrieven schrijven aan de rechtbank en aan de advocaat en van de verdediger wordt verwacht dat hij al zijn welsprekendheid zal gebruiken om de rechtbank het „waarom” van de dader duidelijk te maken. Dan is de kern belangrijk, dan kan de massa zich met het individu vereenzelvigen, want al keurt zij niet goed wat hij heeft gedaan, zij kan het omvatten. De man die zijn vrouw vermoordt omdat zij zijn verhouding met een meisje van zestien jaar in de weg staat is minder laakbaar dan de moordenaar van het jongetje. „Die vent kan ik nog begrijpen”, zei ons een man naar aanleiding van bovengenoemde rechtzaak. Inderdaad, vele mannen kunnen dit begrijpen en er zijn vrouwen die zich geleid voelen met de gedachte dat een man zelfs een moord voor haar heeft over gehad. Het gebrek aan vermogen tot begrijpen is ook niet in de eerste plaats het ontmoedigendst. Dat is de onwil om langs andere weg dan die van het primitieve instinct tot begrip te komen en bijvoorbeeld open te staan voor en stil te staan bij de oorzaken en achtergronden die hebben geculmineerd in de fatale daad.

drijft tot een koortsachtige verzorging van het materiële welzijn. In zijn negatieve aspecten betekent dit het luiden van de doods-klok over het vrijwillige maatschappelijk werk oude stijl in onze tijd.

Gefrustreerd élan

Na deze boeiende analyse, die prof. Beerling afsloot met de opmerking, dat hij het geheel wellicht wat te somber had overtrokken, meende mej. M. Dijkstra dat er bij veel mensen toch duidelijk sprake is van een principiële bereidheid om zich voor de ander in te zetten, maar een even merkbare aarzeling bestaat mede een gevolg van een gefrustreerd maatschappelijk élan. Dit maatschappelijk élan manifesteert zich binnen de sector van het maatschappelijk werk als bereidheid om niet beroepsmatig de ander van dienst te zijn. Deze bereidheid is een hoog goed en als zodanig een levensnoodzaak voor onze maatschappij. Het maatschappelijk werk heeft steeds meer de beschikking over steeds beter opgeleide maatschappelijk werkers en Humanitas zal dit proces moeten stimuleren. Maar het merkwaardige is, dat wij van de vrijwilligers nauwelijks weten wat hij doet en hoe hij het doet. We weten niet wat er gebeurt in het hulpverleningsproces en we weten evenmin wat de vrijwilliger hierbij inbrengt. Wat betekent die inbreng en wat maakt zij los... Het grijpen naar de beroepskracht is een te gemakkelijke weg. Er moeten vrijwilligers zijn, maar anderzijds moeten we eveneens voor ogen houden dat we er niet komen met maatschappelijk werkdebutanten. Het beste is voor het praktische werk niet goed genoeg.

De taak van Humanitas is mede de bereidheid om zich vrijwillig voor de ander in te zetten, te wekken en wakker te houden. Om dit goed te doen zal Humanitas in de komende jaren steun moeten zoeken bij de wetenschap, in het teken moeten staan van het onderzoek en grote aandacht moeten schenken aan het individueel maatschappelijk werk, alsmede aan het maatschappelijk opbouwwerk. Humanitas heeft het ook als organisatie niet in de hand om de maatschappelijke ontwikkeling te leiden. Terecht luidde prof. Beerling de doods-klok over het vrijwillige maatschappelijk werk in oude stijl, maar het is een vraag of zij ook luidt over de vrijwilliger-nieuwe-stijl. Ik geloof, aldus mej. Dijkstra, dat we in de toekomst een nieuwe opleving van het vrijwilligerswerk tegemoet mogen zien, en dan mede als tegenkracht tegen de verslappening van het maatschappelijk élan, als een antwoord op de uitdaging van deze tijd, aan deze wereld.

L. J. Dijkers

Om het nog moeilijker te maken voor degene die niet in zwart-wit wil denken komt daar nog bij dat hij zich, ondanks de afgrond die er op het ene ogenblik tussen hem en de massa bestaat, op het andere ogenblik weer aan haar verwant voelt en weet deel van haar uit te maken. Hetzelfde geldt voor zijn verhouding tot het individu dat hem door zijn daad met ontzetting heeft vervuld maar waarin hij over de afgrond heen toch de medemens herkent.

Zo kan iemand op het ene ogenblik de massa minachten en kan er hem op een volgend ogenblik alles aan gelegen zijn haar achting niet te verliezen. Zo kan men zich tot een zekere grens met het individu vereenzelvigen en daarna zeggen: tot hier en niet verder. In beide gevallen is het een stap voorwaarts gevolgd door eenzelfde stap achterwaarts. Daardoor komt men in feite geen van beide levenssferen nader en blijft alleen staan, zoekend naar een synthese die toch te vinden moet zijn, waar het niet gaat om chemische stoffen maar om mensen van dezelfde schepping.

Ingeborg M. A. Rutgers

De dreiging van een oorlog met kernwapens en de wetenschappelijke onderzoekers

Doelstellingen en werkzaamheden van de Pugwash-beweging
door Prof. H. A. Tolhoek

In september van dit jaar werd op een groot internationaal kongres over kernfysika in Manchester, de „Rutherford Jubilee Conference”, herdacht dat Rutherford 50 jaar geleden de atoomkern ontdekte. Hoe dreigt thans de huidige beschaving ten onder te gaan mede tengevolge van het werk van vreedzame geleerden, die bij hun onderzoek alleen beoogden een dieper begrip te krijgen van de structuur der materie! Deze 50 jaar is relatief wel een zeer korte periode, zeker 10000 maal korter dan de mens reeds op aarde is. En overigens heeft de kernfysika zich de eerste 20 jaar, dat het bestaan van de atoomkern bekend was, slechts langzaam ontwikkeld: de kernsplijting van uranium, waarop zowel de kernenergie als de kernbom („A-bom”) berusten, is pas in 1939 door Hahn en Strassmann ontdekt.

Op deze wijze werd het „nukleaire vuur” ontdekt, dat ongeveer een miljoen maal krachtiger is dan het „chemische vuur” dat de mensheid al in prehistorische tijden ontdekte (deze miljoen maal duiden aan dat de hoeveelheid als warmte vrijkomende energie per gewichtshoe-

veelheid „brandstof” ongeveer een miljoen maal groter is). Met dit nukleaire vuur wordt nu door de mensheid en in het bijzonder door de politici gespeeld op een wijze, die vaak herinnert aan de manier waarop kinderen spelend met vuur allerlei onheil aanrichten.

Hoe reageren de wetenschappelijke onderzoekers en in het bijzonder de kernfysici op deze ontwikkeling? De macht over de nieuw ontdekte energiebron is hun al lang ontnomen en berust thans bij regeringen en wellicht veeleer bij enkele politici en generaals dan bij de volksvertegenwoordigingen (zelfs in de democratische landen).

Het heeft sinds 1945 van wetenschappelijke kant waarlijk niet aan waarschuwingen ontbroken. Vele oproepen, waarschuwingen en rapporten zijn de wereld in gezonden. Op het zojuist genoemde kongres herinnerde de voor-
aanstaande Amerikaanse kernfysicus Prof. Inglis in zijn slotwoord zijn collega's nog eens aan hun verantwoordelijkheid om althans een deel van hun tijd te geven om de mensheid voor te lichten over de feiten die zij zo goed kennen en om te trachten er iets toe bij te dragen om een atoomkatastrofe te vermijden.

Ook zijn ca. 1945 in vele landen organisaties van geleerden opgericht, die zich vooral richten op de sociale gevolgen van de wetenschap en de sociale verantwoordelijkheid van de wetenschappelijke onderzoeker. Zo heeft men in de USA de „Federation of American Scientists”, in Nederland het „Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers”. Bij de oprichting speelden kernfysici en hun verontrusting over de A-bom een grote rol.

In 1954 heeft de situatie een verdere grote verandering ondergaan: hadden de grootste „block-busters” van de 2e wereldoorlog een explosieve kracht tot ca 10 ton TNT (TNT: „ouderwetse” explosieve stof), de A-bommen die op Hiroshima en Nagasaki geworpen werden hadden een explosieve kracht equivalent met ca 20 kiloton TNT (20 000 ton TNT) dus meer dan 1000x sterker. In 1954 werden echter superbommen tot ontwikkeling gebracht (en beproefd) die nog eens 1000x sterker waren: een explosieve kracht equivalent met ca 20 Megaton TNT (20 miljoen ton TNT). Deze bommen (ook wel als H-bommen aangeduid) maken behalve van de splijting van uranium ook gebruik van de fusie van lichte elementen bij voorbeeld zware waterstof. (Voor een uitgebreider discussie vooral van meer technische punten betreffende kernwapens, zie bij voor-

beeld: „De gevaren van de atoombom” (brochure) Wereldbibliotheek 1956; of mijn artikelen in Wetenschap en Samenleving 9 (1955)37 en 12 (1958)13, en Socialisme en Democratie 1955 p. 548 en p. 587).

Juist door deze ontwikkeling kwam in 1955 de zogenaamde „Russell-Einstein declaration” tot stand, waarvan we enkele passages laten volgen:

„In de tragische situatie waarin de mensheid zich bevindt, zijn wij van mening dat geleerden bijeen moeten komen om de gevaren te bespreken, die ontstaan zijn als gevolg van de ontwikkeling van wapenen voor massale vernietiging... Wij spreken bij deze gelegenheid niet als leden van deze of gene natie, kontinent of geloof, maar als mensen, leden van de soort „Homo sapiens”, waarvan het voortbestaan twijfelachtig is. De wereld is vol conflicten en dominerende over alle kleinere conflicten is de titanische strijd tussen kommunisme en anti-kommunisme.

We moeten op een nieuwe wijze leren denken. We moeten ons niet langer de vraag stellen welke stappen genomen kunnen worden om de militaire overwinning te verzekeren aan de groep, die wij de voorkeur geven, want zulke stappen bestaan niet meer. De vraag, die wij ons moeten stellen is: welke stappen kunnen worden genomen om een militaire strijd te voorkomen, waarvan de uitkomst fataal moet zijn voor alle partijen...

Voor ons ligt, als we de juiste keuze doen: voortdurende vooruitgang in geluk, kennis en wijsheid. Zullen wij, in plaats hiervan de dood verkiezen, omdat wij onze twisten niet kunnen vergeten? We doen een beroep op u, als mensen: denk aan uw mens-zijn en vergeet de rest...

Resolutie: Wij dringen er bij de regeringen van de wereld op aan om zich te realiseren en openlijk te erkennen dat hun doeleinden niet bevorderd kunnen worden door een wereldoorlog en wij dringen er dientengevolge op aan dat zij vreedzame middelen zoeken voor het beslechten van al hun onderlinge geschillen.”

Deze verklaring ging uit van Bertrand Russell en Albert Einstein en werd door vele voor-

Allerwege ontstaat meer en meer besef dat een dreigende atoomoorlog kan leiden tot een totale vernietiging. Het nemen van militaire maatregelen, of het ontdekken van vreedzame middelen ter voorkoming van deze catastrofe is een vraagstuk van algemeen belang. De redactie van Mens en Wereld stelt het op hoge prijs over dit probleem een artikel te kunnen publiceren van deskundige zijde. De schrijver is hoogleraar in de theoretische natuurkunde aan de R.U. te Groningen, en maakt deel uit van het Nederlandse Pugwash-komitee.

aanstaande onderzoekers getekend o.a. de Nobelprijswinnaars: Prof. P. W. Bridgman, Prof. H. J. Muller, Prof. C. F. Powell, Prof. H. Yukawa, Prof. F. Joliot-Curie.

Op politiek terrein vond ca 1954 een wijziging plaats in de Sovjet-Unie doordat na de dood van Stalin een beperkte liberalisatie plaats vond, waarbij in ieder geval buitenlandse kontakten en reizen voor Russische geleerden weer redelijk mogelijk werden.

Na overleg van verschillende zijden werd in juli 1957 de eerste „Pugwash-konferentie” gehouden, waarbij de uitnodigingen uitgingen van Bertrand Russell. Geleerden van Oost en West (zowel USA, USSR als kommunistisch China waren vertegenwoordigd naast o.a. een aantal West-Europese landen) bespraken hier de problemen in de internationale verhoudingen en de dreigingen van een oorlog met kernwapens. De plaats van de bijeenkomst was het Canadese stadje Pugwash. De Amerikaanse industrieel Cyrus Eaton verschaftte de financiële middelen voor deze eerste konferentie (en eveneens een groot deel van de kosten van een aantal volgende konferenties) en tevens een konferentieoord in zijn geboorteplaats. Hierdoor is de naam „Pugwash” verbonden gebleven aan de andere konferenties met analoog doel, die erop volgden. Er is evenwel sprake van om deze vrij toegelijke naam „Pugwash” door een andere te vervangen.

De eerste twee Pugwash-konferenties (de tweede werd gehouden in Lac Beauport, Canada in april 1958) waren niet-openbare besprekingen van geleerden van Oost en West, die trachten vanuit hun kennis van zaken betreffende kernwapens en hun gemeenschappelijke wetenschappelijke denkwijze tot gemeenschappelijke voorstellen te komen tot beëindiging van de wapeningswedloop. Behalve enkele korte verklaringen werden geen stukken gepubliceerd, maar een volledige dokumentatie over de konferenties werd gezonden naar hoofden van regeringen. Er is goede reden om aan te nemen dat deze dokumentatie niet zonder uitwerking was om althans een aantal internationale onderhandelingen te stimuleren.

De derde konferentie werd gehouden te Kitzbühel en Wenen in Oostenrijk; 70 geleerden na-

men er aan deel. De zogenaamde „Verklaring van Wenen” geeft een verklaring over de volgende punten:

1. De noodzaak om niet langer oorlog te voeren
2. Vereisten om de bewapeningswedloop te beëindigen.
3. Wat oorlog thans zou betekenen
4. Gevaren van kernbomproeven
5. Wetenschap en internationale samenwerking
6. Techniek in dienst van de vrede
7. De verantwoordelijkheid van de wetenschappelijke onderzoekers.

Deze verklaring is tevens als een programma van de Pugwash-beweging op te vatten. Sinds het Weense kongres bestaat de internationale leiding uit het internationale „Pugwash-Continuing Committee”, waarvan deel uitmaken: Bertrand Russell, voorzitter, leden uit de U.S.A.: Prof. E. Rabinowitch, Prof. B. Glass, Prof. H. Brown; leden uit de U.S.S.R.: Prof. E. K. Fedorov, Prof. A. V. Topchiev, Prof. D. V. Skobel'tzyn; leden uit het U.K.: Prof. N. F. Mott, Prof. C. F. Powell en Prof. J. Botblat (secretaris).

In september 1962 zal in Londen een grote openbare Pugwash-konferentie gehouden worden, waar een nieuw „Continuing Committee” gekozen zal worden.

In vele landen bestaan nationale groepen die het internationale streven steunen; tot deze groepen behoort het Nederlands Pugwash-committee, dat ongeveer 30 leden heeft.

Om de doeleinden na te streven wil men de volgende wegen bewandelen:

I Het voorlichten van regeringen over middelen om het oorlogsgevaar te verminderen en de voordelen van de wetenschap voor de mensheid te bevorderen.

II Een medium vormen tussen geleerden van de gehele wereld om gedachten uit te wisselen over de sociale gevolgen van de wetenschap.

III Voorlichting en opvoeding van de publieke opinie over genoemde problemen.

Tot nu toe is de Pugwash-beweging het meest toegekomen aan punt I in de reeks gehouden konferenties, van besloten karakter, waarbij vaak geleerden aanwezig waren, die een zekere rol vervulden als adviseur van hun regeringen en waarbij tevens uitgebreide kongresstukken aan de regeringen verzonden werden.

In de reeks konferenties vallen verder te noemen: de 4e konferentie in Baden (Oostenrijk) in juni-juli 1959 over Wereldveiligheid en beperking van de bewapening, wat ook het onderwerp was van de 6e en 8e konferentie gehouden resp. in Moskou (nov.-dec. 1960; een verslag van de 6e konferentie door Prof. Röling vindt men in „Socialisme en democratie”, juni 1961 p. 447) en Stowe, Vermont, U.S.A. (sept. 1961). Een 5e konferentie werd weer in Pugwash gehouden over biologische en chemische oorlogvoering (aug. 1959). Op de 7e konferentie werd internationale wetenschappelijke samenwerking uitvoerig besproken (deze 7e konferentie ging onmiddellijk vooraf aan de 8e).

Op de 8e Pugwash-konferentie werd in principe besloten tot het vormen van een gekombineerde permanente studiegroep voor ontwapening, waarvan zowel Russische als Amerikaanse geleerden (naast geleerden uit enkele andere landen) deel zullen uitmaken, en waaraan ze al hun tijd zullen geven. Op de 8e Pugwash-konferentie had men een aantal werkgroepen, waarin geleerden van Oost en West het eens werden over vele punten betreffende ontwapening. De konklusies van deze werkgroepen zijn ver vooruit vergeleken bij datgene waarover de regeringen thans overeenstemming kunnen bereiken. Bij terugkeer in hun land moeten de geleerden, die hier bijeen waren, dus proberen om hun regeringen voor deze denkbeelden, waarover zij het eens werden, te winnen.

(Slot volgt)

Herfstconferentie op de Ark

In de herfstvakantie organiseerde het Humanistisch Verbond een conferentie die speciaal bedoeld was voor leraren en onderwijzers. Verscheidene van hen gaven aan de uitnodiging gevolg en kwamen samen in het conferentiecentrum „De Ark”.

Het thema waarover men van gedachten wisselde, luidde als volgt: Wat is de verhouding van het moderne humanisme ten opzichte van de klassieke letteren, de „humaniora”, en ten opzichte van de natuurwetenschappen, de „science”. De beide sprekers, drs. J. H. P. Colpa en dr. V. W. D. Schenk, resp. historicus en medicus, leidden het onderwerp in. Zij gaven beide eerst een historisch overzicht.

Drs. Colpa ging de ontwikkeling van het begrip „humanitas” na en toonde aan dat in de Griekse wereld de wortels ervan liggen: in het ideaal van de opgevoede mens tegenover de barbaar. Voor de Romein en met name de redenaar Cicero was de ware mens de literair gevormde mens. De Renaissance bracht het oude mensbeeld weer naar voren en vroeg aandacht voor het leven hier en nu – in tegenstelling tot de late Middeleeuwen die geabsorbeerd waren door de doodsgedachte (het „memento mori”). De vraag is in hoeverre dit humanisme christelijk genoemd kan worden. De humanisten uit de 15e en 16e eeuw mogen dan wel een christelijke inhoud aan hun gedachten gegeven hebben, zoals bijv. Erasmus, maar hun levensgevoel was niet door het Christendom bepaald. Drs. Colpa verwees hiervoor naar een binnenkort te verschijnen studie van Dr. Enno van Gelder „Two Reformations”, waarin deze een duidelijk onderscheid maakt tussen de confessionele reformatie van een Luther en Calvin die toch nog dicht bij het Katholicisme blijven staan in hun levenshouding, en het humanistische Christendom: een derde kracht naast het Katholicisme en het Protestantisme.

Als kenmerken van het klassieke humanisme die voor onze tijd waardevol zijn noemde de spreker: het zich rekenschap geven en de persoonlijke beslissing en ook de nadruk, gelegd op het leven van hier en nu. Wij moeten echter ook steeds meer proberen de oosterse gedachtegangen die vaak zeer humanistisch zijn, in ons wereldbeeld te betrekken. Het doel van de cultuur moet zijn een onverdeeldheid en een algemene kijk op de menselijke bestemming en

een gelegenheid geven tot verwerkelijking van de menselijke mogelijkheden.

Dr. Schenk gaf een voorlopige definitie van wetenschap, die hij omschreef als een waarnemen en ordenen, tegelijkertijd een zoeken naar zekerheden. Hij waarschuwde tegen het vooroordeel dat de waarde van een wetenschap afhangt van de zekerheid die deze biedt. Het merkwaardige van de Renaissancetijd is dat er nauwelijks sprake is van invloed van het humanisme op de ontwikkeling van de natuurwetenschappen. De wetenschappelijke bezigheid van iemand als Erasmus beperkte zich tot het uitgeven van teksten, terwijl een Vesalius die voor het eerst een openbare sectie verrichtte, geheel naast de humanistische beweging stond. Het mensbeeld van de renaissance-humanisten is ons te eenzijdig, hun individualisme kunnen wij niet meer navolgen, zeker niet in de ethiek.

Drie benaderingswijzen

Na hen zijn pas andere trekken van het mensbeeld belicht die voor ons minstens zo belangrijk zijn. Met name Darwin, Freud en Marx zijn niet meer uit onze mensbeschouwing weg te denken. Wij hebben tegenwoordig als het ware drie wijzen waarop wij de mens kunnen benaderen: op biologische, op dieptepsychologische en op existentieel-anthropologische manier; alle drie theorieën zijn volstrekt geldig, maar tegelijk met elkaar in strijd. Spreker verzeleek deze situatie van elkaar tegenstrijdige posities op een zelfde gebied met de twee theorieën die over het licht bestaan: plant het licht zich voort als golven of als deeltjes? Ook deze twee verklaringen zijn met elkaar in strijd, maar hebben toch beide gelding.

De wetenschap geeft geen absolute zekerheid. Vaak wordt het verwijt gehoord, dat voor ons in plaats van de Bijbel, de Encyclopedie de zekerheid verschaft. Hoewel dit in vele gevallen wel juist zou kunnen zijn, is er toch dit verschil dat de wetenschap telkens verandert en dat de wetenschapsman de verantwoordelijkheid draagt voor de zg. onomstotelijke zekerheden. In ons gewone leven moeten wij proberen bescheiden zekerheden te verwezenlijken: de eigen aard van de mens moet vrijgemaakt worden. Wetenschap en godsdienst kunnen de behoefte van de mens niet vervullen. Wat we doen, doen we alleen omdat we het moeten, we willen in overeenstemming met ons zelf ons leven ontplooiën.

In de discussie kwam vooral naar voren de vraag hoe men een mensbeeld kan overdragen op anderen, met andere woorden: hoe kan men geestelijke vorming toepassen? De vraag is of men dit aan de hand van het talenonderwijs kan doen of dat men direct de geestelijke waarden uit een andere beschavingskring kan overbrengen. Dit natuurlijk vooral in verband met het Griekse mensbeeld, dat voor ons, hoe dan ook, van waarde is. Wij moeten goed beseffen, dat de menselijke waarden niet door het Christendom gebracht zijn, maar dat wij ze, zonder religieuze verhulling, al kunnen vinden in de Griekse oudheid. Wij moesten meer vertrouwd zijn met de Griekse tragedie!

Over het geheel genomen kunnen wij de conferentie zeer geslaagd noemen en kunnen wij ons voordeel doen met de vele vragen die er zijn opgeworpen. De problematiek is beslist nog niet opgelost: wij moeten ons allen bezig houden met de oorsprongen en de betekenis van ons humanisme en onze mensbeschouwing!

W. van Dooren

Lezingen voor de radio

19 november, 9.45 uur (VARA): dr. D. H. Prins over „Mensen zoeken hun eigen weg”.

26 november, 9.45 uur (VARA): prof. dr. G. Stuiveling: „De eeuwige mens”.

3 december, 9.45 uur (VARA): prof. dr. Libbe van der Wal: „En wat zegt een humanist daarvan?”

10 december, 9.45 uur (VARA): P. N. Kruyswijk: „Vreemd, vijandig, vertrouwd”.

17 december, 9.45 uur (VARA): dr. D. H. Prins: „Mensen zoeken hun weg”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

De ingesloten vrijheden van Altona

Het toneelstuk dat Sartre in 1959 het licht heeft doen zien en dat eerstdaags ook hier te lande zal worden gespeeld (en wel door de Nederlandse Comedie) draagt tot titel „Les Séquestrés d'Altona”, hetgeen in letterlijke vertaling luidt „De opgesloten van Altona”. De Franse titel is moeilijk te vertalen hoewel hij zeer belangrijk moet worden genoemd. Men zou wellicht kunnen volstaan met de niet-letterlijke vertaling „De onvrijen van Altona”. Want het gaat om mensen die door onvrijheid in beslag zijn genomen. De beste vertaling komt ons voor te zijn „De ingesloten vrijheden van Altona”.

Situatie-theater

Het theater van Sartre is te karakteriseren als situatie-theater en hierover heeft Sartre in zijn essay „Qu'est-ce que la littérature?” zelf het volgende medegedeeld: „Het theater bestond eertijds uit „karakters”: men liet op het toneel meer of minder gecompliceerde figuren die ieder een geheel vormden optreden en de situatie had geen andere opgave dan deze karakters tegen elkander uit te spelen en te tonen hoe ieder door de andere nader bepaald werd.

Maar verschillende auteurs komen in de laatste tijd weer terug tot het situatie-theater. Daarin zijn er geen karakters meer; de helden zijn ingesloten vrijheden zoals wij alle zijn. Hoe komen zij weer uit de val? Iedere figuur wordt altijd slechts tot de keuze van een uitweg en zal niet meer waard zijn dan de gekozen uitweg. In zekere zin is iedere situatie een muisval, overal zijn er muren: ik heb mij slecht uitgedrukt, er zijn geen uitwegen te kiezen. Een uitweg wordt ontdekt. En wie zijn eigen uitweg ontdekt, die ontdekt zichzelf. De mens moet inderdaad ontdekt worden.”

In zijn stuk „Altona” zijn er zo een aantal „ingesloten vrijheden” die zich in actuele situaties bevinden en die buitengewoon boeiende en hoogst intelligente dialogen leveren, welke vaak adembenemend zijn voor het publiek, maar die hun weg tot vrijheid niet weten te vinden. Het appél tot vrijheid dat hiermede tot de toeschouwers en -hoorders wordt gericht is duidelijk.

De familie

Sartre laat zijn stuk in het huidige Duitsland spelen „omdat ik uiteen wilde zetten, wat er op dit ogenblik omgaat in de existentie en in de koppen van degenen die in onze tijd leven; en omdat er in Duitsland Hitler geweest is en de nederlaag en vervolgens de Amerikaanse ondersteuning en het nieuwe kapitalisme”. Altona is een stad bij Hamburg, die tot de agglomeratie Groot-Hamburg behoort, en in deze stad bevindt zich het huis van de familie Gerlach, wier leden: vader, twee zoons, dochter en schoondochter de ingesloten vrijheden vormen. Deze familie van de steenrijke scheepsbouwer wordt raak getypeerd in een dialoog tussen de schoondochter Johanna en de dochter Leni. Johanna, die verbaasd is dat bij een familieraad de bijbel op tafel komt voor het geval dat er gezworen moet worden, zegt: Jullie geloven toch immers aan god noch duivel. Waarop Leni antwoordt: Dat is waar, maar we gaan naar de kerk en we zweren op de bijbel. Ik heb je immers al gezegd: Deze familie heeft haar reden van bestaan verloren, maar haar goede gewoonten heeft zij bewaard. „Les principes s'en vont, les habitudes restent”.

De vader

Vader Gerlach blijkt kanker te hebben en heeft nog zes maanden te leven, langer dan hij nodig heeft om zijn zaken te regelen, te kort om nog ergens aan te geloven, zoals hij zelf schertsend opmerkt, maar in ieder geval lang genoeg om de vrijheid zijner kinderen nog in aanzienlijke mate te benemen. Hij wil dat zijn zoon Werner hem opvolgt als directeur van de onderneming (waar deze niets voor voelt maar wat deze toch

doet) en dat Werner en zijn vrouw Johanna in het ouderlijk huis gaan wonen. („Een familie is een huis”) Johanna vecht tegen deze vrijheidsbenemingen met intelligente argumentaties maar capituleert. Zij zegt onder andere: „Er zijn vele methoden om een mens in te sluiten. De beste is om het zo in te richten dat hij zichzelf insluit”. Dit heeft dan betrekking op de oudste zoon Frans die in 1946 van het Russische front is teruggekomen en reeds dertien jaar leeft — opgesloten in een bovenkamer van huize Gerlach, waar een portret van Hitler aan de muur hangt en waar de grendel alleen wordt weggeschoven als zijn zuster Leni, die voor hem zorgt en een incestueuze verhouding met hem heeft, een afgesproken klopsignaal geeft.

Hoofddrol

Frans speelt de hoofddrol. Zijn situatie is eigenlijk ook de situatie der anderen — ingesloten vrijheid — maar meer aanschouwelijk voorgesteld. Hij doet gekke dingen, maar is allesbehalve permanent waanzinnig. Zijn monologen neemt hij op met een wire-recorder. En als aan het eind van het stuk het toneel leeg is loopt één der geluidsbanden en klinkt de stem

De mondige mens tussen goed en kwaad

De mondige mens tussen goed en kwaad, uitgegeven door Erven J. Bijleveld, Utrecht, is een stuk geschiedenis van het ethische denken. De periode, die behandeld wordt — het woord „mondig” in de titel wijst daarop — begint in de 15e eeuw. Het is de tijd waarin mensen ontdekken, dat er voor hen ook betere levensmogelijkheden zijn, als ze zich trachten vrij te maken van knellende banden van de traditie. Dit betekent, dat men anders gaat denken over wat goed is en wat kwaad.

In vier hoofdstukken, de zestiende en zeventiende eeuw, de achttiende, de negentiende en tenslotte de twintigste eeuw geven de auteurs een samenvattend overzicht ervan hoe dit denken, dat uiteraard tevens een denken over de mens is, zich ontwikkeld heeft. Dit overzicht stelt aan de lezers de eis, dat ze enig begrip hebben van wijsgerige bezinning en van de problemen, die in de ethiek aan de orde zijn. Voor hen, die als vele mensen in onze tijd vooral belang stellen in de concrete vraag van hoe te leven, hoe te handelen in de snel veranderende omstandigheden, waarin oude normen onbruikbaar lijken, is het laatste hoofdstuk (dat weinig minder dan de helft van het boek, omvat) het belangrijkste. Het geeft uiteraard geen oplossing, wel inzicht in de wijze waarop daarnaar gezocht is door de z.g. levensfilosofen (Dewey, Bergson e.a.) door de fenomenologen (Scheler en Hartmann) door de existentialisten (een uitvoerige heldere uiteenzetting) door de neo-positivisten en door Heymans en zijn leerlingen.

De eerste hoofdstukken behandelen ethische denkers als Montaigne, Machiavelli, Hugo de Groot, Spinoza, Rousseau, Kant, Marx, Nietzsche e.a.

Pr.

van Frans: „J'ai pris le siècle sur mes épaules et j'ai dit: j'en répondrai.” (Ik heb deze eeuw op mijn schouders genomen en ik heb gezegd: ik sta er voor in).

De vader heeft op zijn werven schepen gebouwd vóór de oorlog, tijdens de oorlog en na de oorlog. Tijdens de oorlog heeft hij ook terreinen verkocht aan de rijksregering toen Himmler een plaats zocht voor een nieuw concentratiekamp. Hij verklaart aan zijn zoon dat hij anders had kunnen handelen, maar de nazi's heeft gediend omdat zij hem dienden door het ontsluiten van nieuwe markten. Daarom wilde hij geen herrie met hen krijgen om een terreinaangelegenheid. Ook de ongekroonde koning van Europa's grootste scheepsbouwonderneming is een ingesloten vrijheid, de gevangene van geld en macht.

Bij Frans culmineerde de vrijheidsproblematiek in de oorlog toen hij als bevelvoerend officier voor de vraag stond of hij gevangen genomen partizanen die niet wilden spreken al dan niet moest laten folteren om zijn eigen mensen te redden. Toen was er één minuut van onafhankelijkheid!

Na de oorlog heeft hij zich ingesloten, voorgevende dat hij niet deel wilde nemen aan de ondergang van Duitsland, maar in waarheid omdat hij geen getuige wilde zijn van Duitslands wederopstanding. In zijn gegrendelde kamer, waar naast Leni ook Johanna en zijn vader toegang krijgen, wordt in dialogen en monologen de problematiek behandeld van de twintigste eeuw, het probleem der vrijheid in de moderne wereld.

Het theater van Sartre maakt de vrijheid bewust door de schijnwerpers veelvuldig te richten op ingesloten vrijheden. De toeschouwer is daarbij de onzichtbare medespeler. En als in „Les Séquestrés d'Altona” het doek voor de laatste maal valt heeft hij terecht de indruk dat het stuk voor hem niet uit is.

Dr. Jac de Roy

Rectificatie

In het artikel „Wijsheid uit de Oriënt” in M. en W. van 4 november zijn enkele drukfouten gesloten:

In de tweede kolom: Hafix moet zijn Hafiz. Hu-al-trabi moet zijn Ibn-al-Arabi.

In de derde kolom luidt het citaat:

Ik zond mijn ziel naar de verborgen wel

der kennis

en na vele dagen kwam zij weer en zeide:

ziehier, ikzelf ben hemel en ben hel.

Omar Chajjam

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, H. A. Scheltes, J. van Straten

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

IK denk er ZO over

Het steeds onbevredigde dat de mens in zich draagt

Puttend uit ongeschoolde gedachtengangen, zou ik toch graag de schrijver P. D. van Roijen van het artikel „Het steeds onbevredigde, dat de mens in zich draagt” (9-9-'61) – in deze rubriek willen antwoorden; ondanks het besef de aangesneden begrippen niet deskundig te kunnen behandelen en ook het citaat niet nagelezen te hebben. Het artikel alleen al gaf reactiestof meer dan genoeg!

In het citaat schrijft dr. E. L. Ganshof over „het zoeken van nieuwe godsdienstige aandoeeningen, om het steeds onbevredigde, dat de mens in zich draagt, tot rust te brengen”. In zijn artikel stapt de heer Van Roijen al direct over op een „religieuze behoefte” in de mens. Dit is m.i. al weer een stap verder: op het steeds onbevredigde in de mens zou bijv. misschien een niet-godsdienstig antwoord kunnen passen, ook al zocht men in de 14e eeuw (!) naar godsdienstige aandoeeningen.

Ik zou dus allereerst willen scheiden de religieuze behoeften en het onbevredigde in de mens (al of niet als aanwensels). Ten tweede zijn er verschillende soorten onvrede in de mensen te onderscheiden. Bijvoorbeeld meer comfort, beter contact met de medemens, een betere wereld. Deze onderscheidingen leken mij van belang bij het beantwoorden van de vragen, die de heer Van Roijen aan ons voorlegt.

Dit was ten eerste: Of het onbevredigde, dat de mens in zich draagt, aan de mens van nature eigen is, dan wel aangeleerd blijkt te zijn.

En ten tweede: Moeten wij niet leren tevreden zijn met wat is, inplaats van te verlangen naar wat „het onbevredigde, dat de mens in zich draagt, ons influistert”?

Wat de eerste vraag betreft: de heer Van Roijen meent, dat een religieus milieu een religieuze behoefte doet ontstaan en maakt zelfs een vergelijking met de behoefte-gewenning-verslaving aan roken. Dit is mogelijk maar... de behoefte, om steeds weer in relatie te komen met dat, wat voor die mens het hoogste is (Joods, Christelijk, Boeddhistisch of desnoods als Humanist), die behoefte is van een totaal andere structuur (als ik het zo mag noemen), dan het onbevredigde in ons mensen, van welke soort dan ook. Bij een (eventueel aangeleerde) religieuze behoefte is die onbevredigdheid m.i. een vreemde eend in de bijt. Het lijkt mij dat pas die onvrede komt, juist wanneer het religieuze contact verzwakt is of totaal gemist wordt.

Dan de tweede vraag: de heer Van Roijen schrijft, dat „wij geen fantasiewereld boven of tegenover de gegeven werkelijkheid moeten stellen”. Dus men moet iets afleren! Ook bij de oude Chinese cultuur was het al: afleren! En toch niet aangeboren? En wij zouden tevreden moeten zijn met wat is en niet verlangen naar wat het steeds onbevredigde in ons ons „influistert”?

Het onbevredigde zou dus ook aangeleerd zijn, als ik het artikel van de heer Van Roijen goed heb begrepen, en een soort bijproduct van de religieuze behoefte, die men op zijn beurt meekrijgt door het milieu. Misschien is dit laatste inderdaad ten dele zo, vooral de vorm van die behoefte, maar ik geloof stellig, dat het onbevredigd-zijn een logisch gevolg is van ons kunnen denken en gewaarworden, dus aangeboren en zich openbarend op vele wijzen.

Een mensheid zonder visioenen van anders-en-of-beter zou, dacht ik, al uitgestorven zijn. Uit een verlangen en uit ideeënwerelden zijn positieve bijdragen van kleine en grote mensen geboren. Zij zijn de oorzaak van materiële

vooruitgang (stofzuigers, helikopters), van vooruitgang op geneeskundig gebied, maar ook van het ontstaan van een organisatie als „Wij Kommen”. Verder groeide uit ideeënwerelden een betere behandeling van krankzinnigen en andere mensen die „anders dan anderen” zijn.

(Van redactiewege bekort).

P. Hienekamp-Ehrbecker

Naschrift

Mevrouw Hienekamp-Ehrbecker waardeert „het steeds onbevredigde, dat de mens in zich draagt” positiever dan ondergetekende. Stellig schuilt in de mens naast een misplaatste onbevredigdheid (die ik op het oog had) een heilzame onbevredigdheid, die de mensheid heeft aangespoord tot uitvindingen en sociale zorg. Doch ik bedoelde de misplaatste onbevredigdheid, die de euvelen

Stijlmijmerij

„Mijmer-es wat concreter! Hoe stel je je nou die humanistische stijl voor? Hoe bouw je zo'n stijl op? Geef ons eens wat richtlijnen.”

Ziehier enige vragen, die mij in de loop van de laatste maanden hebben bereikt. Nu kan ik kort zijn en eenvoudig naar de reeds verschenen Stijlmijmerijen verwijzen. Maar aangezien ik meer heil zie in het samen praten en overleggen, in het samen zoeken naar andere wegen en in het samen proberen van nieuwe mogelijkheden, zal ik niet verwijzen maar wil ik nog eens herhalen wat ik vorige keren al gezegd heb, namelijk, dat een stijl zich niet met behulp van een bouw pakket en een handleiding als een kippehok in elkaar laat spijkeren. Maar dat neemt niet weg, dat we toch wel iets kunnen doen om het ontstaan van een eigen stijl mogelijk te maken. Ik heb dat genoemd het bereiden van een voedingsbodem, waaruit zo'n humanistische stijl zou kunnen opbloeien.

En wanneer u het nu met mij eens bent, dat die voedingsbodem alleen maar een hechte, levende gemeenschap kan zijn, dan kunnen we met elkaar praten over de manier, waarop we tot zo'n gemeenschap kunnen komen.

Vooropgesteld dat voor elke stad en elk dorp de mogelijkheden weer anders liggen, kunnen we, dunkt mij, ons toch wel verenigen met de stelling, dat er pas van een goede gemeenschap gesproken kan worden wanneer elk lid zijn eigen plaats en zijn eigen taak in die gemeenschap heeft.

„Ik ben niet geschikt voor voorzitter!” „Ik kan geen penningen beheren!” „En ik zie geen kans om notulen te maken of een ledenadministratie bij te houden!” „Brochures verkopen is niks voor mij!” „Wijkhoofd? Mij niet gezien hoor!” En hiermee heb ik dan de functies opgesomd, die in de meeste gemeenschappen te „vergeven” zijn en tevens de antwoorden geformuleerd, die de aangezichten gewoonlijk geven.

Hier nu ligt volgens mij onze zwakte: we hebben te weinig geschikte baantjes aan te bieden. Hoewel ik weet, dat een verzoek om b.v. lid van een bestuur te worden uit gemakzucht dikwijls te vlot van de hand wordt gewezen, kan ik er best inkomen, dat lang niet iedereen in ons Verbond er op gesteld is functionaris te worden. Maar laten wij dan toch proberen deze niet-tot-besturen-geneigde mens op een andere wijze in ons werk te betrekken.

niet aanpakt en uit de weg tracht te ruimen, maar die de euvelen ontloopt en in een schijnwereld bevrediging zoekt.

De Boeddha – hoezeer ik hem overigens bewonder – was in hoge mate onbevredigd door de levenswerkelijkheid. Wat deed hij, om de levensomstandigheden te verbeteren? Totaal niets. Hij ontvluchtte de wereld en haar weedom en stichtte een monniken-orde voor mensen, die evenals hij in de wereld leefden, doch zich niet inspanden, om het leven dragelijk te maken voor hun omgeving.

Het gaat dus om een onderscheid tussen pessimistische onbevredigdheid en optimistische onbevredigdheid.

„Een mensheid zonder visioenen van anders-en-of-beter zou, dacht ik, al uitgestorven zijn” – aldus mevrouw Hienekamp. Kan men het niet beter als volgt formuleren: Een mensheid met visioenen van anders zou al uitgestorven zijn, doch een mensheid met visie en initiatief, om misstanden aan te pakken en uit de weg te ruimen, heeft een toekomst. Visioenen zijn ziekelijk, maar praktisch idealisme is gezond.

Ik ben mevrouw Hienekamp erkentelijk voor de precisering, waartoe zij mij noopte.

P. D. van Roijen

Ik acht dit probleem van zo groot gewicht, dat ik er graag eens „wat concreter over wil doormijmeren”, zoals mij gevraagd is. En nu ga ik een heel andere kant uit dan u misschien verwacht. Ik ga voorbij aan functies als wijkhoofd, ziekenbezoeker, contactlid en huisbezoeker. Allemaal achtenswaardige betrekkingen, maar niet voor iedereen geschikt. Nee, ik ga met u de Bühne op, de planken zagezegd. Ja, ik meen het! Begin-es een cabaretgroep! Geef het humanisme eens de kans zich op een andere manier te presenteren dan in de klassieke zondagochtendse geklede jas. Trek het eens een harnas aan of zet het een zotskap op. Een tikje meer strijdbaarheid en wat meer (zelf)spot zal ons heus geen kwaad doen. En wat even belangrijk is: al die leden, die menen voor het H.V. niet van enig nut te zijn, kun je met een cabaret aan het werk zetten. Laat ik eens een kleine opsomming geven van de figuren, die je in een cabaretgroep nodig hebt. Allereerst spelers, te onderscheiden in lui die een ernstige sketch kunnen opvoeren, mensen die een liedje kunnen zingen, lieden die wat kunnen voordragen, weer anderen die een klucht brengen en daar tussendoor „variété-artisten” voor een nummertje goochelen, dans, pantomime, muziek of acrobatiek, waarbij de parodie beslist niet vergeten mag worden.

Daarnaast gaan we een beroep doen op leden met fantasie gekoppeld aan een vaardige pen, want die moeten de teksten leveren. De muzikaal onderlegden strikken we voor een melodietje en een pianist voor de begeleiding is altijd wel te vinden.

Onze voorouders zetten de bewoners van oudeliedentehuizen altijd aan het breien voor de arme heidenen. Waarom zouden wij onze bejaarden in Gerhardhuis of elders niet kunnen vragen de kostuums te maken of de decors te timmeren en te schilderen?

En hiermee ben ik er nog lang niet, want hoe beter je zo'n zaak aanpakt, hoe meer medewerkers er nodig zijn.

Zo op het eerste gezicht heeft dit alles niet veel met stijlvorming te maken. Maar wel met de mogelijkheid om een ieder in ons Verbond een eigen plaats en een eigen taak te geven. En daar gaat het in deze Mijmerij om.

Styliet

Jonge vrouw, 38 jaar, ongehuwd, met dochttertje van 4 jaar, zoekt een werkkring bij alleenstaande dame of heer. Goede referenties.
Antwoorden zenden naar Lindelaan 1 te Bussum.

„Ap. assistente” 33 jaar „Den Haag” zoekt contact met heer plm. 40 jaar.
Brieven onder nr. nov. 3 a/h bureau v/d blad.

Oud-verpleegster te Eindhoven, is genegen ter verzorging, dame in huis te nemen; ook goed-aardige geestelijk gestoorde.
Brieven onder nr. nov. 4 a/h bur. van dit blad.

Gevraagd: dame, die tijdens werkuren van man zijn geheel invalide vrouw gezelschap houdt, eenvoudige maaltijden verzorgt en lichte huishoudelijke bezigheden verricht.
Aangeboden: kost, grote kamer in modern vrijstaand huis (Beilen).
Begrip voor situatie wordt geprefereerd boven sterke lichamelijke conditie.

**Heden is de
KALENDER 1962
verschenen**

Prijs f 2.50

Uw bestelling wordt gaarne ingewacht
Centraal Bureau Humanistisch Verbond
Oudegracht 152 - Utrecht

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 III, Amsterdam-Z.

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk?	f 0.25
Dit wordt gedaan	- 0.30
Een verrassende ontmoeting	- 0.25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75
De dag ligt voor ons	- 0.35

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.

Deze brochure, is een overdruk van „Rekenschap”

**ARTHUR
SCHOPENHAUER**

**1788
1860**

en is in samenwerking met de Internationale school voor Wijsbegeerte uitgegeven. Prijs f 3.25

U kunt deze bestellen bij het Centraal Bureau Humanistisch Verbond
Oudegracht 152 - Utrecht
Giro 304960

**Humanistische Stichting
Socrates**

Oudegracht 152, Utrecht

Landdag 10 december

Deze „najaarslanddag” zal weer gehouden worden in de gebouwen van de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort.

Kosten f 3,50, voor donateurs en contribuanten f 1,25. Desgewenst kan een lunch geserveerd worden voor f 3,25.
Aanmelden of inlichtingen: Secretariaat Socrates, Oudegracht 152, Utrecht.

Op deze landdag zullen twee referaten worden gehouden t.w.:

Gabriël Smit: „Het vertrouwen in de poëzie”

Adriaan Morriën: „Het wantrouwen tegen de poëzie”

De discussie staat onder leiding van de voorzitter.

Voorzitter: Prof. Dr. J. C. Brandt Corstius

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 10,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75.
Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**.
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

WOORD VAN DE WEEK

(Radio-lezingen van het Humanistisch Verbond)

Het aantal abonnees bedraagt thans ruim

5000

De abonnementsprijs is f 4,- per jaar. Voor hen, die nu abonnee willen worden, openen wij de mogelijkheid om alle nog in 1961 verschijnende nummers gratis te ontvangen.

De abonnementsprijs voor 1962 kunt u overschrijven op postrekening no. 58 t.n.v. de Hum. Luisterkring te Utrecht met als overschrijving: Nieuw abonnee 1962.

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.